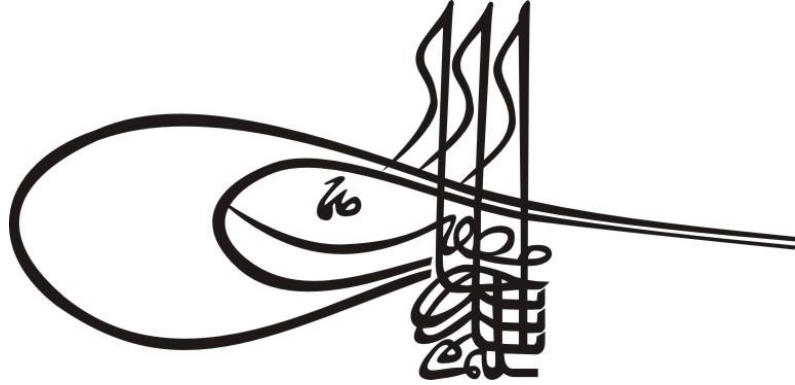

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of
Turkish or Turkic

ACADEMIC JOURNAL

PROF. DR. MUHAMMET YELTEN ARMAĞANI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SAYISI

Turkish Studies Dergisi, üç ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. *Turkish Studies Dergisi*'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukukî açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları www.turkishstudies.net'e aittir. Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

Dergide yer alan yazıların dijital baskı, grafik tasarım, DOI numaralarının alınması ve uluslararası indekslere tanıtılması gibi işlemler Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketi tarafından ücret karşılığında yapılmaktadır. Dergide basım kararı alınan yazıların sahipleri yazıların tasarım, yayın ve indeks masraflarını Alko Dijital Baskı ve Grafik Tasarım şirketine öderler.

Turkish Studies; EBSCO, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), ULAKBİM indeksleri tarafından taranmaktadır.

ISSN: 1308-2140

Volume 10/8 Spring 2015

DİLBİLİMCİ OLARAK EVLİYÂ ÇELEBİ*

*Tibor HALASI-KUN**

*Çeviren: Erkan HİRİK***

ÖZET

Bu çalışma Omeljan Pritsak'ın altmışıncı doğum günü nedeniyle çıkarılan makaleler arasında yer almaktadır. Bu makaleler Pritsak'ın meslektaşları ve öğrencileri tarafından yazılmıştır. Çevirisi yapılan bu çalışma ise Tibor Halasi-Kun tarafından yazılmış ve bu kitapta yayınlanmıştır. Halasi-Kun bu çalışmasında Türk tarihi, Türk dili, Osmanlı coğrafyası gibi birçok konuda önemli eserlerden olan Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi üzerine dikkatleri çekmek istemektedir.

Halasi-Kun bu çalışmada Evliyâ Çelebi'nin yazmalarından hareketle ona bir dilbilimci gibi bakmaktadır. Türkçenin ünlü ve ünsüzler ile ilgili özelliklerini belirlemek için Latin harfli metinlere araştırmacılar tarafından önem verildiğini belirten Halasi-Kun, Osmanlı defterlerinin ve Arap harfli bazı metinlerin ise bu anlamda göz ardı edildiğini belirtmektedir. Türkçenin sesleri ile ilgili özellikleri belirlemede defterlerin ve çeşitli Osmanlıca metinlerin önemli olduğunu düşünen Halasi-Kun, Evliyâ Çelebi'nin bu açıdan incelenmesi gerektiğini belirtmektedir. Kendisi Seyahatnâme'nin Topkapı Sarayı'nda bulunan yazmalarından hareketle altıncı ciltteki Evliyâ Çelebi'nin yazdığı Macarca kelimeleri incelemektedir. Macarca kelimelerde bazı seslerin Türkçeye aşına kulaklar tarafından duyulamayacağını ve yazılamayacağını belirten Halasi-Kun, Evliyâ Çelebi'nin adeta bir dilbilimci gibi Macarca kelimeleri seslerin aslına uygun bir biçimde yazdığını belirtmektedir. Yetmiş sekiz adet Macarca kelimenin sesletim karşılıklarını ve onların İngilizcelerini veren Halasi-Kun, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin detaylı bir şekilde incelenip yayınlarının hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Yazara göre Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi dönemin Türkçe ünlü ve ünsüzleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, Dilbilim, Fonetik, İmla

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

* Kun-Halasi Tibor, "Evliyâ Çelebi as Linguist" Harvard Ukrainian Studies, 3/4, Cambridge, 1979-80. s. 376-382

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: erkanhirik@gmail.com

EVLIYA ÇELEBİ AS LINGUIST

STRUCTURED ABSTRACT

This article has been located among the articles published for the sixtieth birthday of Omeljan Pritsak. These articles had been written by his colleagues and students. This translated article was written by Tibor Halasi-Hun and was published in this book. Halasi Kun has pointed out one of the literary works as Seyahatnâme, which is an enlightener about Turkish history, language and Ottoman geography in his article. Besides, Evliyâ Çelebi can reflect phonetic features just like a linguist.

As known, Evliyâ Çelebi wandered the territories of the Ottoman Empire for more than fifty years and compiled his experiences in his work. Therefore, Evliyâ Çelebi has been one of the most prominent figures of Ottoman Literature and the 17th century for both local and foreign scholars. This period, which is attributed to Evliyâ Çelebi, stems from his work, Seyahatnâme, which he penned patiently and determinedly while travelling around the Ottoman territories. Evliyâ Çelebi not only transferred the geographical properties of the places he travelled but also gave information about many other things including the histories, people, plants, foods, clothes, traditions and customs, narratives, and local dialects of these places. This fact made the content of the work come into prominence, thereby the content of the work has been examined in many academic researches. Because the content of Seyahatnâme came into prominence, the work has been ignored in terms of linguistic features. Beyond any doubt, one of the most striking features of Seyahatnâme in terms of Turkish language is its language and wording. Seyahatnâme was written in a language which does not share any parallelism with the other texts, written in Ottoman Turkish language. Although each writer had his/her own wording, generally a syntactical pattern was used as a convention in the texts, written in Ottoman Turkish language. Considering this notion, Evliyâ Çelebi is definitely a writer, who is far from being a stereotype especially in terms of language. It is observed that Evliyâ Çelebi specified the features of the language he used while informing about the traits of the places he visited, did not acquiesce in the general tendency, in short, he made up his own rules. Though a variety of researches about history, art, folklore, and geography has been done by referencing to Seyahatnâme by both local and foreign scientists, the studies about its value as well as its qualifications in terms of language are not sufficient in amount, as aforementioned.

Taking the historical development of Turkish language into account, the properties of all the periods, which are assorted through different methods, are manifested clearly. However, researchers, surveying on Turkish language, have constantly ignored the period between the 16th and 19th centuries, which they named as Ottoman Turkish language. Therefore, language features of this period, particularly the vocal and consonant systems, are evaluated within a large corpus and are specified clearly.

Beside his diversity and richness of expression in Turkish language, Evliyâ Çelebi formed an authentic language for himself by

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

coercing foreign items in language in terms of both morph and lexicon as well as grammatical rules. This authentic language also stems from his struggle for penning everything he experienced while travelling around the places very carefully, for Evliyâ Çelebi was highly meticulous in order not to distort the authenticity of the events he was transferring. In this sense, he wanted to transfer and transcribe a stutterer's speech, a cat's voice, or someone's call for a pigeon. This case makes the work stand as a profound one in the specification of phonetic features of Turkish language and other languages. The fact that Evliyâ Çelebi had a sufficient education in order to reflect the standard Turkish language of the period makes it rather important to research the words he used in his work.

In order to write a comprehensive grammar of Turkish language, historical periods should be studied separately. While surveying those periods, grammars of some basic works belonging to those periods should be prepared. As long as the works are studied in this way, it will be easier to identify the linguistic features of the periods. Following this fact, it is important to do a research about Seyahatnâme, which is one of the most significant works of this period, and the 17th century Turkish language, which is one of the historical periods of Turkish language.

In addition, Seyahatnâme provides a considerable amount of materials about the dictation of the period. Evliyâ Çelebi is known to have written the Turkish and foreign words by changing their conventional dictations in that period. Nevertheless, the words at hand actually reflect the spoken language, in other words, the pronunciation. Regarding this, it is better to avoid naming Evliyâ Çelebi's words as misspelling; on the contrary, they should be considered as words reflecting the dialectic properties of the period, for Evliyâ Çelebi actually wanted to reflect the spoken language. Halasi-Kun dwelled on Evliyâ Çelebi's words (especially the Hungarian), which mirror the local properties, in his work. Halasi-Kun reckoned that the researchers did not study Evliyâ Çelebi's Seyahatnâme and the texts written with Arabic letters in terms of their significance in reflecting the period's dictations. Halasi-Kun's main purpose was to draw attention to Çelebi as linguist, for he was rather talented in using the words very accurately with reference to the Hungarian examples.

In this article, Halasi Kun has considered Evliyâ Çelebi as a linguist with reference to Çelebi's manuscript.

Halasi Kun indicates that scholars cared about the scribes with the latin letters for specifying the vocal and consonant characteristics of Turkish. Moreover, Halasi Kun indicates that Ottoman *defters* and some texts with Arabic letters were neglected.

Halasi-kun also thinks the importance of the Ottoman *defters* and Ottoman for determining sound features of Turkish. Halasi-Kun considers that Evliyâ Çelebi should be studied from this aspect. Halasi-Kun has analysed the Hungarian words in volume 6 written by Evliyâ Çelebi with reference to manuscripts which are in Topkapı Palace. Halasi-Kun states that some sounds in Hungarian words cannot be identified by Turkish ears. In addition to this, he states that Evliyâ Çelebi had written the Hungarian words perfectly. Halasi-Kun has given

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

the pronunciations of 78 Hungarian words and their English equivalents, and he also thinks that Seyahatnâme should be studied and published in detail. According to the author, Seyahatnâme has provided significant information about the features of Turkish vocals and consonants for this period.

Key Words: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, Linguistics, Phonetics, Dictation.

Osmanlı çalışmalarında uzmanlaşmış filologlar - A. Bombaci, K. Foy, G. Hazai, W. Heffening, J. Németh, A. Zajaczkowski, ve ben- çeviri yazı metinler olarak ifade edilen Türk olmayan yazarlar tarafından Türklerin kullanmadığı alfabelerle yazılmış Osmanlı metinlerine yani, Batı Latince, İtalyanca, Hırvatça, Macarca, Lehçe, Almanca, Gotik, Kiril, Yunan, Doğu Süryanice el yazmalarına uzun süredir büyük önem vermişlerdir (Halasi-Kun, 1935-39, s.139-247; Hazai, 1974-75). Bu belgeler özellikle bir dilin sesli harf dökümü ile ilgili çok kıymetli bilgiler sunar.

Hem Türk olmayan hem de Türk dilbilimi için doğrudan ya da dolaylı olarak çok büyük bir bilgi çeşitliliği sağlayan bu çeviri yazıların tersine örneğin, Osmanlıca eserlere, Osmanlı yazarları ve kâtipleri tarafından daha az önem verilmiştir. Örneğin, Osmanlı defter kâtipleri şahıs ve yer isimlerinde ses denkliklerini mümkün olduğunca yakın bir şekilde işlemeyi hedeflemiş olmalarına rağmen -bu durumu konuyla ilgili çalışmamda doğruladım (Halasi-Kun, 1950, s. 63-104; 1964 s.1-72)- Osmanlı kadastroları dilbilim kaynağı olarak kullanılmamıştır. Dolayısı ile doğru kullanıldığı takdirde bu defterler değerli dilsel verilerin altın madeni olabilir. Şimdiye kadar ters çeviri yazı metni olarak tespit edilen birkaç ilgili edebî eser sadece başlangıçtır: Bunlar sondakiler biraz çekincelerle¹ hesaba katılmasına rağmen, “*Murat’ın kutsal rehberi*” (Babinger, 1927), “*Bosna’dan birkaç mülemma*” (Blau, 1868), ve özellikle ünlü on yedinci yüzyıl Osmanlı tarihî coğrafyacısı Evliyâ Çelebi’nin dil notlarını içerir. Kadastro yazmaları arasında bulunmuş çeviri yazıların titiz bir şekilde belirli ipuçları ile birleştirilmesiyle elde edilen pozitif bulguların sonunda araştırmacıların Çelebi’yi tarihî coğrafyacı olarak da yeniden değerlendirmesine yol açabilir düşüncesi, beni Evliyâ Çelebi’nin bazı metinlerini daha yakından incelemeye yönlendirdi.

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâmesi’nde çoğu henüz kapsamlı filolojik incelemeye² tabi tutulmamış yirmi altı dil ve lehçenin bazı örneklerini sunar. L. Ligeti tarafından zaten üzerinde çalışılmış olan Macarca materyal üzerine yoğunlaştım, ancak her biri orijinal el yazmasının büyük ölçüde değişmiş sürümlerini sunan fakat her ikisi de halen genel kullanımda olan iki yayını³ yerine araştırmamı İstanbul’da Topkapı Müzesi’nde muhafaza edilen otografin⁴ fotostat kopyasına (cilt 6, varak 9) dayandırdım.

Metnin kendisine geçmeden önce, böyle bir araştırmanın sonucunu etkileyen iki önemli etken belirtilmelidir. Bunlardan biri elbette kaynağın kendisinin kalite ve özgünlüğüdür. Diğer ise Osmanlıcadaki eğilimden fazlasıyla etkilenen Osmanlıca metinlerin Türkçe olmayan dil

¹ bk. (Szekfü, 1916, s. 1-63)

² Kaynak malzemesi için bk (Barthold, 1910), (Pelliot, 1927), (Pelliot, 1931); Kafkas malzemesi için bk. (Bleichsteiner, 1934), (Hammer, 1846-50); Macarca malzeme için bk. (Ligeti, 1971), (Ligeti, 1977); Almanca malzeme için bk. (Kissling 1935); Columbia Üniversitesinde Rumence malzeme doktora adayı M. Zobian tarafından derleniyor. Bolu ağız H. Eren tarafından çalışıldı.

³ Evliyâ Çelebi, *Seyahatname*, cilt. 1-10 (İstanbul, 1886-1938); Z. Danişman, editör ve çeviren., *Evliyâ Çelebi seyâhatnâme, Mehmet Zülü oğlu Evliyâ Çelebi*, ciltler. 1-13 (İstanbul, 1969-71; 14 ve 15. cilt henüz yayımlanmadı).

⁴ bk. (Taeschner, 1929), (Kreutel, 1971), (MacKay, 1975).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

malzemesine uyarlanmasıdır ya da onları tercihen “Systemzwangs”⁵ (sistem zorlaması) olarak adlandırdığımız ağırlıklı olarak ortografik, fonetik ve morfofonetik karakterlerdir.⁶

Bu duruma örnek olarak, zaman zaman bir *ye* harfi ünsüz damaksillaşması⁷ göstergesi olarak bulunabilmesine rağmen, benzer durumların çoğunluğunda, aynı olay bir *kef* tarafından yansıtılır. Bu karakter olarak ortografik (Halasi-Kun, 1950, s. 94) olan “sistem zorlaması” sonucudur. Benzer bir şekilde örnek olarak Macar yer ismi *Sombor*’da (Halasi-Kun, 1964, s. 35) görülebildiği gibi Macar ünsüz grubu *m+b* için Osmanlı uyarlaması *nun+be* uygundur. İtalyanca *gl*’nin yansması veya *kef* ile yazılan (ikinci harf olarak kullanımı c olarak sınırlandırılmıştır ve kural olarak ç veya c ye uzatılmamıştır) Güney Slav *č*’si de (t’ olarak okunur) karakter olarak ortografiktir.

Fonetik “zorunluluklar” konusuna (zwangs) döndüğümüz zaman İslâmî ödünçlemelerden ayrı olarak ilgili veriler Osmanlı metinlerinde ünlü uzunluğunun ispat edilmediğini, Arapça ve Farsçaya özgü yöntemlerin çok önemli olduğunu açıkça gösterir. Latin alfabesinin kullanılmasından sonra dilin temel ses yapılarına yabancı olduğu için ünlü uzunluğunun azalma eğiliminde olduğu fark edilirse bu durumun doğruluğu kanıtlanır. Ünlü kısalmasına (Halasi-Kun 1950 s. 94-95) ek olarak, fonetik “sistem zorlaması” Macarca kapalı ve açık uzun *e*’nin her gösterilişinde kısa bir *i* ve kısa bir *e* olarak yansıtılmasında rol almıştır (Halasi-Kun, 1950, s. 94-95). İlk durum için örnekler bulabiliriz: Örneğin, M. *körtvély* - T. *körtvil*, *négy* = *nid'*, *méz* – *miz* (Ligeti, 1971, s. 331). Bugün bile Türkçe kulağı Macarca kapalı uzun *e*’yi kısa *i* olarak algılayacaktır: M. *szép* = T. *sip*. İkinci durum için en belirgin örnekler Macar yer isimleridir: *Erdély* = T. *Erdel* ve *Bécs* = T. *Beç*. Macarca uzun dudak ünsüzü olmayan *á* sıklıkla kısa *à* olarak duyulur ve yorumlanır. Örnek olarak Macarca yer ismi *Vác* - T. *Vaç*.

Aynı yer isimleri ünsüz “sistem zorlaması” için de güzel örnekler sunarlar: Türk ses yapısında olmayan Macarca *c* (*ts* diye okunur) Osmanlı yazısında *çim* harfiyle gösterilir (Halasi-Kun, 1950, s. 95). Karakterlerdeki fonetik durum, “ünsüz ikizleşmesi”nin (*geminata*) (Halasi-Kun, 1950, s. 95) göstergesi değildir, Farsça ya da Arapça kökenli (Halasi-Kun, 1969, 1973, 1982) olsa da sadece Farsçadan alınan kelimelerde görülen ve onlar tarafından aktarılan bir olaydır. Macarca sondan ötümlü ünsüzlerin Türkçe orta patlamalılar tarafından işlenmesi de karakter olarak fonetiktir (Halasi-Kun, 1950, s. 95).

Morfofonetik “sistem zorlaması” ise ses türemesi, ses düşmesi ve son türemenin (Halasi-Kun, 1950, s. 96-97) ünsüz kümelerini aşındırmasıyla ilgilidir.

Çeşitli “zorlamalar” dışında, bazı basit ortografik uygulamalar ilk ve son ünlülerin ve genel olarak ünlülerin yansıtılmasına da etki etmiştir. Osmanlı Türkçesi ortografisinin tarihsel özelliklerinin sistematik araştırması yapılmamış olmasına rağmen (Thúry⁸ tarafından ihmal edilmiş çaba haricinde) bu özelliklerin bazıları metinlerde açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle ünlüler belirtildiklerinde ya bir ünlü sembolü (*vav*, *ye*, *elif*), ya bir *hareke* (*fetha*, *kesre*, *zamme*) ya da ikisinin bir birleşimi tarafından temsil edilirler. *Elif*, çoğu durumda genellikle ünlü sembolü olarak kabul edilmesine rağmen aslında başlangıç konumunda her ses içinde mevcut *gırtlaksı patlayıcıyı* temsil eden bir *hemze* (muhtemelen küçük *ayın*) taşıyıcısıdır. Ses rengi için *elif*

⁵ Yazarın tercih ettiği “*Systemszwangs*” terimi “*sistem zorlaması*” olarak ifade edilmiştir. Bu terim ile kastedilen farklı fonetik ve morfolojik özelliklere sahip dillerin özellikle de farklı alfabeleri kullanan dillerin birbirlerine ait dil ürünlerini yazarken zorunlu olarak kendi sistemi içerisindeki malzemeyle karşılamaya çalışmasıdır. Kısaca mevcut dil sistemlerinin başka dil sistemlerinden gelen kelimeleri zorunlu olarak başka biçimlerde göstermesidir.

⁶ *Systemszwangs* (sistem zorlaması) etkileri için benim makaleme bakınız: (Halasi-Kun, 1969), (Halasi-Kun, 1973), (Halasi-Kun, 1982) ve (Golden, 1977).

⁷ Listedeki ünsüz damaksillaşmaları (numara. 41, 43, 57, 58, 61, ve 70) damaksillaşmış ağız varyantlarına atfedilebilir.

⁸ bk. (Thúry, 1904), özellikle 151-157.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

genellikle ikinci ünlü sembolü ile tamamlanmaktadır: *Hareke* ile tamamlanan *elif* genellikle damaksıl *e*'yi temsil eder, *med* (yani, birincisi *hemze* taşıyan ve ikincisi sesli değer olan iki *elifin* birleşimi) ile tamamlanan *elif* ise genellikle *artdamaksıl à*'yı temsil eder. Eski Türkçe yazmalarda *harekeler* genel olarak sesli harfleri temsil etmek için oldukça fazla kullanıldı. Daha sonra, her ne kadar Doğu Türkçesi (Çağatayca, vs.) metinlerinde *harekeler* satır aşağısına ve çizgiye kadar getirilmiş olsa da, Batı Türkçesinde (Osmanlı) sesli harfi en azından aynı kelimedede (Halasi-Kun, 1950 s. 102) sadece bir kez işaretlemek yeterli kabul edildiğinden bütünüyle *harekeler* işlevlerini kaybetti. Ünlülerden *-a* ve *-e* konum olarak sonda bulduklarından bir kural olarak *he* ile gösterilir. Bu konumda nadiren ve karışık olarak *elif* buluruz (Halasi-Kun, 1950 s. 96).

Evliyâ Çelebi'nin Macarca örneklerine⁹ geri dönersek okuduğum ilgili materyal aşağıdaki gibidir¹⁰:

1. [ʰk] *ed* 'bir'
2. [kʰtW] *ketö* 'iki'
3. [xarm] *har(o)m* 'üç'
4. [nYk] *nid* 'dört'
5. [hWt] *höt* 'beş'
6. [xat] *hat* 'altı'
7. [hʰt] *het* 'yedi'
8. [kWç] *n'oç* 'sekiz'
9. [kYlnç] *kil(e)nç* 'dokuz'
10. [tYz] *tiz* 'on'
11. [hʰswAn] *husvan* 'yirmi'
12. [kʰtwAn] *ketvan* 'yirmi'
13. [ħar . . .] *har(minç)* 'otuz'
14. [nkwan] *n(e)d'ven* 'kırk'
15. [hWtwAn] *hötven* 'elli'
16. [hAtwAn] *hatvan* 'altmış'
17. [hʰtwAn] *hetven* 'yetmiş'
18. [kʰWçwAn] *n'oçvan* 'seksen'
19. [kʰlnçwAn] *kil(e)nçven* 'doksan'
20. [tYzwAn] *tizvan* 'yüz'
21. [knYr] *k(e)nir* 'ekmek'
22. [wʰz] *viz* 'su'

⁹ Halasi-Kun tarafından verilen örneklerin Türkçe karşılıkları S. A. Kahraman, Y. Dağlı tarafından hazırlanan “Evliyâ Çelebi Seyâhatnamesi VI. Kitap” (Yapı Kredi Yayınları, 2002) [9a] numaralı varaktan alınmıştır.

¹⁰ Parantez içindeki malzemelerde başta olan hemzeleri her zamanki sembol (ʰ) ile, düz hareketleri yükseltilmiş a,u,i ile, tam ünlü işaretleri küçük a,w,y ve aynıları ile, hareketler ile tamamlandıkları zaman ise büyük A,W,Y ile gösterdim. Sessizleri gösterirken aşağı yukarı standart şeklini takip ettim.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

23. [şW] şo 'tuz'
24. [şAytUn] şayt 'peynir'
25. [wAy] vay 'yağ'
26. [mYz] miz 'bal'
27. [t^ay] tey 'süt'
28. [t^ay^fl] teyfel 'kaymak'
29. ['alWtt^ay] aluttey 'yoğurt'
30. [hAkmA] had'ma 'soğan'
31. [k^anAl] kanal 'kaşık'
32. [k^aş] keş 'bıçak'
33. [tAlt] tal(a)t 'çanak'
34. [pYnçbH] pinç(e)be 'zîr-i zemîn'
35. [k^arkA] d'erta 'mûm'
36. [lWnAk] lonak 'atdır' (= T. at dır)
37. [tWz] tüz 'âteş'
38. [dⁱsnW] disno 'domuz'
39. [hWzzh 'bWzAt] hozza buzat 'getir buğday'
40. [hWzzh 'abrAkt] hozza abrak(o)t ['yem getir']
41. [lⁱryan] liyan 'kız'
42. [k^armk] d'erm(e)k 'oğlan'
43. [aşşwn] asson 'karı'
44. [s^amH] seme 'göz'
45. [zWrWt] (a)z orot 'burun'
46. [şAyH] saya 'ağız'
47. [haşh] haşa 'karın'
48. [kww^al] d'övel 'gel'
49. [a^ar^k] ered' 'git'
50. [h^amAr hWz] hamar hoz 'tiz getir'
51. [s^ak^ar] seker 'araba'
52. [mWjtkH] mojt ke 'yayka'
53. ['Ynkh] inge 'gömleği'
54. [hWçH n^ak^am 'ayandYk] hoça nekem ayandik 'vere bana bağışla'
55. [fWkm^ak] fok meg 'tuta'
56. [kWk] t'uk 'tavuk'

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

doi

57. [kWkmAn] *t'ukmon* 'yumurta'
 58. [kWrtywYl] *körtvil* 'armud'
 59. ['Ima] *alma* 'elma'
 60. [m^ak] *med* 'vişne'
 61. [ç^arşnH] *çereşne* 'kiraz'
 62. [hAlH] *hala* 'balık'
 63. [çWnpW] *çompo* 'sazan balık'
 64. [lⁱst] *list* 'un'
 65. [sWl] *söl(ö)* 'üzüm'
 66. [sⁱlwA] *silva* 'erik'
 67. [fAyH] *faya* 'odun'
 68. [dⁱyW] *diyo* 'ceviz'
 69. ['anb^ar] *ember* 'âdem'
 70. [m^anAçkH] *meneçke* 'gelin'
 71. [kywakwn] *ki vad'on* 'kimdir o'
 72. [n^am tWdWm] *nem tudom* 'bilmem'
 73. [nm lAt^am] *n(e)m lat(t)am* 'görmedim'
 74. [hWnlWk . .] *hun lakol* 'nerelisin'
 75. ['Yt lAçWm] *it lakom* 'buralıyım'
 76. [hWzH kⁱçY vAlAçAt] *hoz(z)a kiçi valakat* 'Avretten ol şeyi istemekdir'
 77. [bAşWm ş^ag^at] *basom şeget* 'Oğlanın k*çına söğmekdir.'
 78. [bAşthm anyh] *bastam anyat*¹¹ 'Anasına söğmekdir.'

Bu listeden şu anlaşılıyor: (a) Bir deyim parçası olarak verilmese bile bazı hallerde isimler durum ekiyle görülür (33: belirtme, 34: vasıta, 36: yönelme, 45: belirtme); (b) üçüncü şahıs iyelik eki genellikle özellikle insan bedeninin çeşitli yerlerini belirleyen isimlerin sonunda (44, 46, 47, bunlardan başka 53, 62, 67) görülür. Ayrıca Grönbech¹² tarafından gözlemlenen bir durum da şudur: (c) Bir örnekte (40) Türkçe anlam yoktur. İki yayınlanmış baskıdan 12, 40, 76, 77, 78 girdileri kayıptır ve aralarından bir girdi (*kétszáz*, bizim girdimizin ardından 20: *tizvan*) otografa bulunamamıştır.

Genel olarak bakıldığında burada sunulan Türk kulağına çok yabancı olan bu örneklerdeki sesler dikkate değer bir işleme yeteneğine sahip dilbilimcinin çalışmalarını yansıtmaktadır. Eğer birileri Osmanlı tarihçiliğinin bu seviyesindeki karakteristik tanımlayıcı eğilimleri hesaba katmıyorsa, Evliyâ Çelebi'nin anlatılarının özü tarihî bir coğrafyacı olarak yazara karşı yöneltilen eleştirileri boşa çıkarabilir. Evliyâ Çelebi'ye bir dilbilimci, bir tarihçi ve bir coğrafyacı olarak

¹¹ Sonu çift noktalı *he*, (durum çekimi, dişilik vs.) verilen durumlarda son *te*'yi temsil eder, Osmanlıcada genellikle noktasız olarak görülür.

¹² bk. (Grönbech, 1942) s. 30 (*avzu*), 36 (*alm*), 37 (*amu*).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 10/8 Spring 2015

hakkını teslim etmek için yeni gözden geçirilmiş baskı ve yazmalara yönelik kapsamlı bir çalışmanın yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BABINGER, Franz. (1927), *Der Pfortendolmetsch Murād und seine Schriften, Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit* içinde. Ungarische Bibliothek (Ungarisches Institut an der Universität Berlin), ser. 1, 14: 33-54
- BARTHOLD, Vladimir, (1910), “K voprosu o proisxožeenii kajtakov,” *Ètnografičeskoe obozrenie* 4-5, s. 37-45 Moskova.
- BLAU, Otto, (1868), *Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler*. Leipzig: In commission bei F.A. Brockhaus,
- BLEICHSTEINER, Robert, (1934), “Die kaukasischen Sprachproben in Evliyâ Çelebi's Seyahatname,” *Caucásica* 11, ss 84-126.
- GOLDEN, P., B. (1977), “The Oğuz (Ottoman-Safavid) Elements in Georgian,” *The Mutual Effects of the Islamic and the Judeo-Christian Worlds: The East European Pattern*, New York.
- GRØNBECH, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch: Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen: E. Munksgaard.
- HALASI-KUN, Tibor, (1935-39), “Gennadios török hitvallasa”, *Körösi Csoma-Archivum* 1, s. 139-247.
- HALASI-KUN, Tibor, (1950) “Avrupa'daki Osmanlı Yer Adları Üzerinde Araştırmalar,” *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar* 1, s. 63-104, İstanbul.
- HALASI-KUN, Tibor, (1964), “Sixteenth-century Turkish Settlements in Southern Hungary,” *Bulleten (Türk Tarih Kurumu)*, 28: 1-72.
- HALASI-KUN, Tibor, (1969), “The Ottoman Elements in the Syrian dialects I, II, III,” *Archivum Ottomanicum* 1: 14-91.
- HALASI-KUN, Tibor, (1973), “The Ottoman Elements in the Syrian dialects I, II, III,” *Archivum Ottomanicum* 5: 17-95.
- HALASI-KUN, Tibor, (1982), “The Ottoman Elements in the Syrian dialects I, II, III,” *Archivum Ottomanicum* 7: 117-267.
- HAMMER, J. von, (1846-50), *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa in the seventeenth century by Evliyâ Effendi*, 2 cilt, 2: 58, 173, ve 197, Londra.
- HAZAI, George,(1974), “Nachträgliches Vorwort zu einer Veröffentlichungsreihe,” *Archivum Ottomanicum*
- HAZAI, George,(1975), “Present-day Views on Ottoman Historical Grammar and Some of its Prevailing Problems”, *Archivum Ottomanicum*
- KISSLING, H. J.(1935), “Einige deutsche Sprachproben bei Evliyâ Çelebi,” *Leipziger Vierteljahrschrift für Südost- Europa* 11: ss. 212-20.
- KREUTEL, R. (1971), “Neues zur Evliyâ-Çelebi-Forschung”, *Der Islam* 48, ss. 269-278.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

- LIGETI, Lagos, (1971), “Evliyâ Cselebi magyar szójegyzéke,” *Magyar Nyelv* 67: ss. 394-409.
- LIGETI, Lagos, (1977), *A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van*, vol. 1, Budapest Oriental Reprints, A1, ss. 324-40), Budapest.
- MACKAY, P. A., (1975), “The Manuscripts of the *Seyahatname* of Evliyâ Çelebi. Part 1: The Archetype,” *Der Islam* 52, ss. 278-297.
- PELLIOT, Paul, (1927), “Le prétendu vocabulaire mongol des aita de Daghistan,” *Journal Asiatique*, 1927, Sayı: 1, ss. 279-294
- PELLIOT, Paul, (1931), “Les formes turques et mongoles dans la nomenclature zoologique du Nuzhattu-'l-ulûb,” *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* (Londra), Sayı 6 : ss. 555-580.
- SZEKFÜ, Gyula, (1916), Török történetírók “Bevezetés” (Kútfokritikai tanulmány a hódoltság korabeli török törté- netírókról) 3:1-63.
- TAESCHNER, A. (1929), “Die neue Stambuler Ausgabe von Evlijâ Tschelebis Reisewerk”, *Der Islam* 18, ss.209-310.
- THÚRY, József, (1904), “A XIV. századbeli oszmán-török nyelv,” *Nyelvtudományi Közlemények* 34.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

HALASÍ-KUN, T., HİRİK, E., Dilbilimci Olarak Evliyâ Çelebi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1355-1364, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8287>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

